



АБАЙ - ҚАРАҚАЛПАҚ ШАЙЫРЛАРЫНЫҢ ЖЫР ШУМАҚТАРЫНДА

Байкабилов Усербай Алимханович,
Шыршық мемлекеттік педагогика университеті
Өзбек тіл білімі кафедрасы доцент м.а.
userbajbaikabilov856@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15271835>

Аннотация: Ұлы Абайдың ақындық арыны мен ұлы гуманистік идеялары, даралығы мен даналығы, тек қазақ халқы арасында ғана емес, бүкіл әлем халықтарын да тамсандырып, өз жетегіне үйіре түсетін, кемел ойдың иесі, бал бұлағы екендігі де бірден-бір шындық.

Кілтті сөздер: қазақ поэзиясының жарық жұлдызы, түбі бірге туысқан, дала данышпаны.

Annotation: it is the only truth that the great Abai is the owner of a perfect mind, a honey spring, whose poetic spirit and great humanistic ideas, individuality and wisdom are admired not only among the Kazakh people, but also among the peoples of the world.

Key words: he was a bright star of Kazakh poetry, a relative of the bottom, a steppe genius.

Туысқан қарақалпақ халқы, оның зиялы жұртшылығы, ақын-жазушылары, Абай шығармаларын өз ана тілдерінде оқумен бірге, Абай тілінде де сүйіп оқып, ол жайлы зиялы зерттеушілері сүйсіне пікірлер де айтқан. Шығармаларынан ерекше рухани нәр алған. Тіптен, қарақалпақ шайырлары ұлы Абайды ерекше ардақ тұтып, қастерлеп, ерекше ыстық ықыласпен сүйіп оқығандығы соншалық, ақынға өз өлеңдерін арнайды [7].

Қарақалпақ ақындары өз өлеңдерінде, ұлы Абайдың даралығы мен даналығын айрықша сөз етіп, жыр жолдарында ерекше ыстық ықыласпен жырлағандығын анық аңғару мүмкіндігіне ие боламыз. Бұл ретте, И. Юсуповтың «Мен Абайды, жатқа білген халықпын», халық ақыны Т. Жұмамұратовтың «Абай ескерткішіне» деген сияқты өлеңдерін ерекше сүйіспеншілікпен тілге аламыз [4].

Сондай-ақ, Қ. Сейітовтың «Жырлары таң жұлдызы», Т. Сәрсенбаевтың «Абай десе...», Қарақалпақ Республикасы жастар сыйлығының иегері С. Исмаиловтың «Қазақ жерін, Абай елін көрдім» деген сияқты т.б. қарақалпақ шайырларының өлең - жырларын да қуана тілге алуды жөн деп ойлаймыз [6].

Қарақалпақ мен де сенің бір балаң,
Ұрпағыңмын тойларында жырлаған.
Саған тарту болсын осы гүл шоғым,



Туысқандар қастерлеген ескерткіш.

Қалдыбек Сейданов.

деп, Қалдыбек Сейданов өз шығармасында емірене тіл қатады да, өзін тіптен Абайдың бір баласы ретінде қадірлеп, жыр жолдарына қосады.

Сондай-ақ, И. Юсупов, 1970 жылы ұлы Абайдың 125 жылдығына арнап, арнайы өзінің «Мен Абайды жатқа білген халықпын» деген өлеңін жазады. Онда ол, ұлы Абайға деген ерен сүйіспеншілігін өлең жолдарында өрнектей түсіп, ерекше құрметпен тілге алады.

Өлеңде, ұлы Абайды туысқан қарақалпақ халқы қаншалық қадір – құрмет тұтатындығын, шығармаларын сүйіп оқып, одан сүйсіне нәр алатындығын жан – жақты аша түседі. Мәселен ақын тебірене түсіп:

Шыңғыс тауда шыққан Абай жырлары,
Көп жаңғыртқан қарақалпақ қырларын.
Бердағымның қосығына қосылып,
Құлағыма бірге шерткен сырларын.
Мен Абайды жатқа білген халықпын.

деп, терең байлам жасайды [4].

Шынында да, кең тынысты кемеңгер ақын, ұлы Абай өлеңдеріне қарақалпақ халқының қанық екендігін ашық тілге алумен бірге, аса талантты тұлғаға деген шынайы сүйіспеншілігін, өлең жолдарында барынша ағыта түсіп, Абайды емірене тілге алады.

Қазақстанның гүлжазира, жұпар иісі аңқыған даласын жаннат мекенге балай түсіп:

Міне бүгін бақыт елі – далаң тұр,
Кең далаңды кенелдірген адам тұр.
Жерің жақын «Жаннат» деген ұғымға,
Абай ата аңсап кеткен заман бұл.

деп, қазақ халқының бүгінгі таңда бақытқа кенеле түскен сәттерін де ақындық жүрекпен сезініп, өзінің туысқан қазақ халқына деген ыстық ықыласын, ерен сүйіспеншілігін жасырмай, ағынан жарыла ашықтан – ашық тілге алады [5].

Оның үстіне, Т. Жұмамұратов та, өзінің 1960 жылы жазған «Абай ескерткішіне» деген өлеңінде, жоғарыдағы ақындардың ойын одан әрі кең өріс алдыра, жетілдіре түседі. Ақын өлең өрнектері, жоғарыда тілге тиек еткен ақындардың жыр шумақтарындағы ойды, титтей де қайталамайды.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ



Өзінің Абайға деген ыстық сезімін екши отырып, оның әлемдік деңгейдегі ірі ақын, ерен тұлға екендігіне тәнті болады. Келбетінің биіктігі, жүрегінің саф – тазалығы да сөз болады.

Шынында да ұлы Абайдың, бүгінгі таңда талай халықтар сүйіп оқып, ардақ тұтатындығын ерекше сүйіспеншілікпен тілге ала келіп, онан соң тағы да ойын одан әрі тереңдей түсіп, Мұхар Әуезовтай асқан дарынның Абай жайлы роман-эпопея жазғандығын да, қалт еткізіп қаға берісте қалдырмай, ерекше сүйіспеншілікпен тілге ала келіп, өз ойын былайша өрбітеді. Мәселен:

Көрінер түсім, ойымда Абай,
Мұхтардың ұлы томында Абай.
Қай жаққа барсам алдымнан шығып,
Кездесер жүрген жолымда Абай.
Жайналған жүрек қалпында Абай,
Әмуді кезсем қолымда Абай.
Негізгі орны Алматы екен,
Мінеки, биік орында Абай.

деп, ұлы тұлғаның кемеңгерлік сипатын жан – жақты аша түседі.

Абайды - поэзияның жарқын жұлдызы ретінде танып, оның өлеңдерін жүректі балқытатын сырлы да нәрлі дүние екендігіне тәнті қалады. Тіптен ақын, ұлы Абайдың көркем поэзиясын: ”Көріктің жаңған шоғындай” деп, ақын поэзиясының мәнділігіне таң қалып, тамсана түссе, Т. Сәрсенбаев та, өзінің 1994 жылы жазған «Абай десе...» деген өлеңінде:

Дейсің ғой сен Әжінияз бен Абайым,
Өз зерімен әзірлеген сөз сарайын.
Сөз төрінде қазақ пенен қалпағың,
Егіз қозы секілді бір ағайын.

деп, қазақ поэзиясының жарық жұлдызы ұлы Абай мен қарақалпақ халқының ерен жүйрік ақыны Әжінияздың поэзия әлемінде, өз зергерлігімен сөз сарайын салғандығын тауып айтып, тамаша байлам жасайды.

Сөйтіп өзінің, ұлы ақынның еліне, жеріне арнайы қарақалпақ елінен зиярат етуге барғандығын да емірене тілге ала отырып, одан әрі:

Қарақалпақтан зияратқа келдім мен,
Мұқағали шәкәрті боп ердім мен.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ



Көргенім жоқ даңқы асқан Мекенді,
Ару қала Алматыда жүрдім мен.
Қазақ жерін, Абай елін көрдім мен.

деп ақын, қазақ елін, қазақ жерін көргендегі ыстық сезімін, өзінің жыр жолдарында, ерекше шынайы сезіммен ағыта түседі.

Оның үстіне, өлеңде түбі бірге туысқан қазақ халқына деген ерен ықыласын өте орынды ақтарумен бірге, Абай еліне барғанда айрықша ерен сезімге бөлене түскендігін де, ерекше қуанышпен жыр жолдарына қосып, өзі де еріксіз емірене түседі.

Ұлы Абайдың ақындық арыны мен ұлы гуманистік идеялары, даралығы мен даналығы, тек қазақ халқы арасында ғана емес, бүкіл әлем халықтарын да тамсандырып, өз жетегіне үйіре түсетін, кемел ойдың иесі, бал бұлағы екендігі де бірден-бір шындық. Оны ақын тауып айтып, тамаша байлам жасай білген.

Сондықтан да, ұлы Абайдың аса нәрлі де ойлы – поэтикалық туындылары мен даналық сөздері (қара сөздері), бүкіл Орта Азия халықтарының, ақындарының ғана аса үлкен байлығы, құнарлы игілігі ғана емес, ол - бірден бір әлем халықтарының да алтын қазынасы, інжу маржандары десек, әрине ол артық айтқандық емес.

Қорыта айтқанда, қазақ поэзиясының шұғылалы шыңы, дала данышпаны ұлы Абай, жылдар, ғасырлар өткен сайын, үнемі бір елі де төмендемей, барған сайын биіктен көріне беретін, шын мәніндегі ірі де дара тұлға. Сондықтан да ол, үнемі Орта Азия халықтарын, зиялы жұртшылығын, өз жетегіне үйіре түсіп, өзінің аса тамаша ойшыл ақындығымен, дарабоздығымен көз тартып, көңілдеріне ұялай бермек.

Бұл – ұлы ақынның данышпандық құдреті мен кең тынысты, кеменгерлігінің бірден-бір жемісі десек, бұл да артық айтқандық емес, ол – бірден-бір бұлтартпас шындық. Сол үшін да қарақалпақ шайырлары, өз жыр шумақтарында, Абайдың даналығына тәнті қалып, тәзім етумен бірге, оның поэзия әлемінде ерен жүйріктігіне, әрқашан тамсана бермек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абай энциклопедиясы. Алматы. 1994 жыл. 376 б.
2. Әуезов М. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Алматы. 2013 жыл. 45 б.

«АБАЙ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНЫҢ ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ӘСЕРІ»

ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ - ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ



3. Байкабилов У. Науаи мен Абайдың танымдық мұралары. (Абай ижоди ва илмий меросини ўрганиш масалалари Республика илмий-амали конференция) Ташкент. 2020 жыл. 62 б.
4. Жұбанов Қ. Ұлы дала тұлғалары. Абай (Ибраһим) Құнанбаев. “Әдебиет әлемі” баспасы. Алматы. 2013 жыл. 105 б.
5. Жұмажанов Қ. Абай және қарақалпақ әдебиеті. Алматы. 1995 жыл. 30 б.
6. Мырзахметов М. Абай және Шығыс. Алматы. 1994 жыл. 34 б.
7. Сағитов И.Т. Абай және қарақалпақ әдебиеті. Алматы. 1995 жыл. 27 б.
8. Сейданов Қ. Абай және Орта Азия әдебиеті. Ташкент. 2020 жыл. 253-264